

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2024.3.05>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Наталя МЕЛЬНИК

Ризик втрати людського потенціалу як наслідок психологічного фактору війни*

NATALIA MELNYK. The risk of losing human potential, as a result of the psychological factor of war. *Today, during the war on the territory of our country, society experiences difficult times, which influences the psychics and psychology of people negatively.*

The war and its results led to a diagnosis of posttraumatic stress disorder of the warriors who are back from the ATO zone.

Those children who are witnesses of the warfare on the east need special attention.

With an aim of saving human potential, one of the basic ways of the state's work must be the support of families and children, their patriotic and mental breeding.

Keywords: *war, psychological factor of war, human potential, risk of losing human potential, war in Ukraine.*

1. Вступ

Понад сімдесят років тому завершилося повне визволення України від фашистських загарбників. Мільйони загиблих, зниклих безвісти, полонених, і тих, хто залишилися інвалідами. Мільйони дітей, які стали сиротами. Чотири Українські фронти визволяли нашу землю від окупантів. У їх складі були й представники народів, які сьогодні входять до складу Російської Федерації. Ніхто з тих, хто воював за визволення України, навіть уявити не міг такий хід історії. Так сталося, що їх нащадки через 70 років прийшли на землю братського народу, анексували Автономну Республіку Крим, принесли біль та страждання людям на Донбасі. А наш народ має пройти черговий етап визволення країни.

Офіційно, війна на сході України – військовий конфлікт, розпочатий російськими загонами вторгнення у квітні 2014 року на території українського Донбасу після захоплення Росією Криму, серії проросійських виступів в Україні і проголошення «державного суверенітету» Донецької народної республіки. Конфлікт має характер міжнародного і став продовженням російської збройної агресії проти України. За географічним масштабом є локальним і охоплює частини Донецької і Луганської областей України.

Четвертий рік на Донбасі триває активна фаза бойових дій, яку поки називають антитерористичною операцією, хоча у «терористів» існує повноцінна військова організація, танки і артилерія.

За ці роки українська армія пройшла великий шлях від розгубленості і неозброєності початку весни 2014 року до такого, що спроможне воювати у 2017. Суспільство навчилося жити в умовах війни, а держава приділяти увагу проблемам збройних сил.

На сьогодні існують різні підходи щодо визначення ситуації на сході України, різняться думки щодо її виникнення, розвитку, пошуку винних, але більшість громадян нашої держави вважають і називають все це війною. Війною, яка вносить жорстокі і жорсткі корективи в життя як суспільства в цілому, так і окремої людини конкретно. І вже зараз цілком зрозуміло, що наслідки є і будуть найсерйознішими, а долати їх, боротися з ними повинні вже зараз всі, кому не байдужа наша держава, наші діти і наше майбутнє.

2. Виклад основного матеріалу

Загальнодоступна онлайн - енциклопедія (Вікіпедія) тлумачить, що війна - складне суспільно-політичне явище, пов'язане з розв'язанням суперечностей між державами, народами, національними й соціальними групами з переходом до вжитку засобів збройної боротьби, що відбувається у формі бойових дій між їхніми збройними силами. Це специфічна форма вияву соціальних відносин, в якій панує збройна боротьба як продовження політики, що підпорядковує своїм цілям усі сфери суспільного життя. Зазвичай характеризується крайньою колективною агресією, руйнуваннями та високою смертністю. Головний інструмент у війні — армія.

Вся історія людства свідчить про те, що війна - це невід'ємна вроджена складова людського існування. Все життя людини побудована на протилежностях. Це - життя і смерть, добро і зло, свобода і рабство та інші. Деякі з них нерозривні. Можливо, до цієї категорії належить і протиріччя між війною і миром.

Сама історія людства постає як безперервна низка воєн племен, народів, націй, імперій, кланів, партій один з одним. Одні прагнули підпорядкувати своєму пануванню чужі країни і народи, інші жадали військової слави, треті вважали, що краще вмирати стоячи, ніж жити, залишаючись на колінах.

Спростуючи питання можна було б сказати, що тварини тому не мають історії, що вони не вели один з одним війни. Як стверджував Г. В. Ф. Гегель, тварина не знає війни, вона знає лише боротьбу, викликану потребами в їжі, самиці, території для полювання. Задовольнивши свою потребу, вона задовольняється отриманим і не змінює порядок речей в природі.

Але людина влаштована по іншому. Для того, щоб вийти з тваринного стану, вона повинна вийти за межі природи, зі світу потреб і прагнути до благ, які природа не може надати, і які знаходяться поза межами суто біологічних устремлінь. Людина не тільки прагне задовольнити чисто біологічні потреби, але й жадає визнання себе з боку іншого і, більше того, підпорядкування цього іншого.

Таким чином, війна має своєю метою не тільки фізичне виживання, але і нав'язування власних цінностей іншій. В такому випадку боротьба з іншою людиною як би "гомінізується", тобто набуває людський вимір. Ставлення до іншої людини - це відношення не тільки любові/нелюбові, але і конкуренції.

Людина воювала в далекій давнині, вона продовжує воювати в наші дні і, мабуть, буде воювати також в майбутньому. Більшу частину історії людства майже всі спроби створення великих держав та імперій були пов'язані з експансією, завоюванням, втручанням, окупацією чужих територій.

Більш того, людині в усі епохи була властива схильність героїзувати, романтизувати і оспівувати війну. У цьому зв'язку не може не звернути на себе увагу такий феномен як підтримка і навіть ентузіазм широких мас людей, які нерідко спостерігалися в країнах, залучених у війну перед її початком. Така ситуація мала місце, наприклад, майже у всіх провідних європейських країнах напередодні розв'язання Першої світової війни. Крім того, війна займала важливе, якщо не центральне, місце в міфах всіх колишніх епох і цивілізацій. Існував досить тісний зв'язок між релігією і війною. У давнину, як на Сході, так і на Заході, між собою постійно воювали як боги, так і люди.

Війна, стверджував Геракліт, "батько всього і всього цар; одним вона визначила бути богами, іншим - людьми; одних вона зробила рабами, інших - вільними".

Підсумовуючи історичний досвід та думки філософів, можемо говорити про те, що у конфліктах взагалі і війнах зокрема неправомірно вбачати якесь відхилення від норми. Вони являють собою цілком природні прояви людської природи, і тому зберігаються як крайні засоби вирішення проблем, що виникають між людьми, поки існують самі люди і людські спільноти.

Звичайно, це не виправдовує війни, як такої, її реальності та жаху.

Повертаючись до України сьогодні, бачимо страшну картину. За даними Міністерства оборони України з питань АТО, за три роки в країні загинуло більше 2 600 військовослужбовців. В той час, як Моніторингова місія ООН наводить дані майже 10 000 чоловік, з яких близько 2000 осіб – це мирні жителі. Кількість тимчасово переміщених осіб за три роки проведення антитерористичної операції становить більше 1 720 000 осіб, з яких дітей майже 200 000. Згідно списку СБУ, на початок квітня 2017 року в полоні бойовиків знаходиться 126 осіб. І це лише озвучені керівництвом цифри, реальність яких може бути збільшена в рази.

Збройне протистояння зумовлює невпинне погіршення економічних показників розвитку Донецької та Луганської областей,

а також країни в цілому, негативно впливає на залучення інвестицій та безпосередньо на фінансове життя кожної родини в Україні.

Ціна війни дуже висока і виражається вона не тільки кількісними показниками. На сьогодні слід найбільшу увагу приділяти життю людини в умовах війни, її новій психології, яка формується зараз під впливом нескінченної негативної інформації. Сучасне покоління – це люди, які фактично виростили на розповідях про війну. Нам починали їх розповідати ще в молодших класах через короткі художні оповідання, далі – на уроках історії, через розповіді очевидців і т.д., але у всіх випадках це було минуле, яке можна почитати, послухати, емоційно пережити і сподіватися, що таке ніколи не повториться. Але війна сьогодні – це жорстока реальність, яка впливає на психологію сучасної людини, змінює її свідомість.

Нинішня війна на сході – це черговий виклик українцям відбудувати незалежну державу, без якої багатий та щедрий український народ ризикує канути в історії. Для українців, які захищають від російської агресії свою батьківщину, це безумовно вітчизняна війна, яка, однак, має виразні ознаки збройного зіткнення вищого порядку, що зветься війною цивілізацій. Останню визначають як військовий конфлікт вищого порядку між суспільствами різної ментальності, культурної орієнтації, історичної пам'яті, традиції. Іншими словами, російсько-українська війна 2014–2017 рр. – це війна різних світів, війна між різними людськими цивілізаціями.

Про суттєву ментальну різницю між українцями та росіянами, про глибоке культурно-історичне коріння українсько-російського ментального розколу багато писали не тільки українські, але й російські філософи, письменники, історики. «Україна – не Росія», – сказав один з останніх президентів України. Але в той же час потрібно розуміти, що свою історію Україна та Росія так чи інакше прожила разом, в результаті чого сформувались певні стереотипи та поняття. Говорячи про наявні труднощі у відносинах двох країн, мер Москви Сергій Собянін сказав, що "ця піна пройде, а зв'язок між українським і російським народом розірвати буде неможливо". Росія якраз схильна підкреслювати єдність походження, спільність історичної долі двох народів. Але треба визнати, що історія спочатку малоросів, а потім українців – це історія боротьби за незалежність. Історична пам'ять – це не міф і не щось надумане. Це основа нашої самосвідомості. Та існує різне ставлення українського та російського народу до спільної історії, що розпалює міжнаціональну ворожнечу.

І тут виникає питання: чи вистоїть Україна і її народ психологічно? Чи вистачить сили у нації загалом і кожної особистості конкретно для протистояння, для збереження людської доброти, згуртованості, щедрості, мудрості, притаманної нам віками? Чи зуміємо свідомо виокремити і зберегти людські цінності на рівні кожної людини, дитини, родини, а значить і нації? Українці повинні спершу стати українцями як такими, стати самобутньою нацією, а ставши українцями, вони тим самим матимуть право зайняти гідне місце в історії світу.

Політичне протистояння, яке відбувається в Україні, і трагічна загибель великої кількості людей породили гострі стресові ситуації, небезпечні для життя. Це стресові ситуації, що виходять за рамки звичного людського досвіду, у тому числі війни. Для цієї групи розладів характерно, що в життєво-небезпечній ситуації перебуває велика група людей, об'єднана спільним горем.

Результати численних досліджень свідчать, що психологічний стан, який розвивається внаслідок впливу травматичної події, не належить до жодної з відомих у клінічній практиці класифікацій.

Комплекс симптомів, що спостерігалися у тих, хто пережив травматичний стрес, одержав назву «посттравматичний стресовий розлад» — ПТСР.

Поширеність цих розладів прямо залежить від частоти стресових ситуацій. У 50–80% осіб, які перенесли тяжкий стрес, розвиваються клінічно оформлені розлади і порушення адаптації. У мирний час випадки ПТСР відзначають у 0,5% випадків у жінок і в 1,2% — у чоловіків. Найбільш вразлива група — це діти, підлітки та люди літнього віку.

Посттравматичний стрес сьогодні є однією з найгостріших питань соціальної сфери.

Більшість військовослужбовців, які повернулися із зони бойових дій, переживає стресові реакції, що можуть призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

Посттравматичний синдром — це бомба уповільненої дії, що може проявитися через півроку, а то й через десять. ПТСР може вдарити по нації, адже нині в зоні АТО воюють чоловіки, яким від 18 до 60 років (тобто працездатна, репродуктивна частина населення країни). Його ще називають «в'єтнамським», «афганським» синдромом. Це важкий психічний стан, який виникає в результаті психотравмуючих ситуацій. У військовослужбовців він виникає внаслідок реакції на події загрозливого або катастрофічного характеру, тобто на пряму

загрозу смерті. До прикладу, солдати потрапляють в зону бойових дій і тривалий час перебувають тут під обстрілом. У цей період у бійців триває стан підвищеного нервового напруження, коли їм не до їжі, не до сну. При цьому вони ведуть бойові дії або ж просто сидять і чекають, коли закінчиться обстріл. На їхніх очах гинуть або стікають кров'ю товариші. Все це викликає шоковий стан. Його наслідки зазвичай проявляються в нервових тіках, тремтінні, конвульсіях, заїканні, але трапляються більш важкі випадки. Через шоковий стан солдати можуть здійснювати незрозумілі, інколи навіть божевільні вчинки.

Наслідки ПТСР призводять до зміни особистості, соціальної та професійної дезінтеграції, алкогольної та наркотичної залежності, суїцидів. А відсутність спеціальних медикопсихологічних заходів для відновлення психологічної реабілітації — до хронічного перебігу психічних розладів.

Війна не закінчується там, на фронті, серед крові і перекинутого світу — кажуть, що з війни не повертаються, бо вона стає частиною тебе. У житті кожного з нас, хто став її учасником в тій чи іншій якості — солдатом, добровольцем чи волонтером — відбувся суттєвий злам свідомості, з яким усім нам доведеться навчитися жити.

Поряд з тим, зараз, коли у світі дорослих напруга збільшується з кожним днем, росте нове покоління дітей.

Якими вони будуть? Як досягатимуть свого в житті й вирішуватимуть конфлікти? І чи можна на це вплинути зараз?

Війна не додає спокою: постійні обстріли, руйнування та жертви, безробіття через зупинку підприємств, політичні баталії в країні та всередині родини. Коли ти в цьому живеш кожного дня, вже рік за роком, в якійсь момент здається, що майбутнього не існує. Ти сьогодні є, а завтра немає. Хтось, втративши віру навіть в завтрашній день, втрачає своїх дітей, як основу цього майбутнього.

Значної уваги вимагає велика категорія дітей та їх специфічних проблем, яка сформувалась через російську агресію, — це діти внутрішньо переміщених осіб (діти ВПО). Сім'я переселенців зіштовхується з подвійною травмою. По-перше, необхідністю зменшити вплив стресу пов'язаного з проживанням у місці бойових дій та покинутого обжитого місця. По-друге, стресу, пов'язаного з необхідністю адаптації в нових умовах. Ці психологічні травми у гіпертрофованому вигляді відображаються і на їхніх дітях. Не зважаючи на те, що малеча переживає стреси переїзду так само

як і дорослі, а подекуди й гостріше, тим не менше, саме вони зіштовхуються з низкою інших специфічних проблем. Зокрема, зниження до них належної уваги дорослих членів сім'ї. Батьки, які вирішують проблеми, пов'язані із матеріальним забезпеченням сім'ї, зменшують час на спілкування у сім'ї. На дитину може покладатись частина сімейних обов'язків, які не були їй властиві до війни. Тобто, криза відбувається не лише зі зміною зовнішнього світу, але й через кризу в сімейних ролях, прискорене дорослішання дитини. Відповідно стрес у дитини лише поглиблюється.

Через те, що війна відбувається на території нашої держави, внаслідок безперервного потоку негативної й агресивної інформації (загиблі, військові дії, насилля) у засобах масової інформації, напруженого психічного стану дорослих, в результаті безпосереднього спілкування з дітьми ВПО, – актуалізується проблема впливу війни на становлення (соціалізацію) всіх дітей України. Якщо раніше визначення «діти війни» у нашій державі чітко асоціювалось з поколінням, яке народилось напередодні та під час Другої Світової війни, то сьогодні – це зовсім інша вікова категорія. Сьогодні діти війни – це уже не старше (тобто сформоване) покоління, а покоління, яке лише проходить етап соціалізації, етап формування внутрішнього «я» і майбутнього зовнішнього, колективного «ми». Суспільство і держава, якщо вони зацікавлені у самозбереженні, мають перейматись не лише добробутом найуразливіших категорій населення, але й безпекою, вихованням, можливістю повноцінного доступу дітей до прав, свобод та спроможності наймолодших громадян України у майбутньому їх відстоювати.

Становлення повноцінного громадянина, здатного захищати свої права, можливо, поки що виглядає не найнагальнішим питанням. Особливо в умовах, коли у війні уже загинули тисячі українських громадян, у тому числі й діти. Але стратегічно, – саме від вирішення напрямку соціальної адаптації значною мірою залежатимуть майбутні прийнятні моделі соціальної поведінки, а відповідно – майбутнє нашої держави.

Прихована проблема будь-якої війни у тому, що в її час формується нове покоління, виховане на цінностях, які актуальні для військового часу. Війна не лише популяризує агресію, насильницькі методи вирішення питань. Вона дискредитує норми моралі мирного життя, норми права, компроміс та діалог як засіб досягнення цілей. А це значною мірою визначатиме норми поведінки громадян України,

які пройшли становлення під час війни. Як зазначають експерти, стрес у дітей формується через нерозуміння подій, що відбуваються. Тому, особлива увага має бути привернена роботі із психікою дітей та раціоналізації процесів їх соціалізації.

Дитині, яка стала свідком бойових дій або була вивезена без роз'яснень далеко від рідної домівки, вкрай важливо працювати з емоціями та переживаннями. Саме тому, одним із нагальних питань, що виникає сьогодні – це необхідність надання психологічної допомоги дитині.

Найкращий спосіб впоратися з тривогою — говорити про те, що дитину турбує, обговорювати побачене. Часом стається так, що батьки губляться, уникають розмов про війну, чи їм самим важко опанувати страхи й пояснити щось дитині. Психологи радять — краще не уникати питань, відповідати на них чесно, чітко, але у зрозумілій дитині формі.

Важливою частиною у роботі з даною цільовою категорією мають бути психологи. Завдання соціального педагога чи шкільного психолога – вчасно виявити проблему і надати дитині професійну допомогу, аби змінити її ставлення до ситуації, поліпшити психоемоційний стан.

Ще однією нагальною проблемою в суспільстві є також питання негативного впливу воєнних дій на родину. І майже всі чоловіки та дружини звинувачують в цьому війну як першопричину чи каталізатор. У жінок образа через те, що вони змушені були самотійно довгий проміжок часу виховувати дітей та вести господарство, а чоловіків ображає нерозуміння їх дружинами та небажання зрозуміти. Сюди додаються зради, пиятика, побої, суїциди, що знову ж таки є наслідком пережитого стресу обох сторін.

Є чудовий вислів: "якщо увесь світ буде проти тебе, то я встану за тобою і подаватиму патрони". Ставлять собі такий статус жінки в соціальних мережах. Тільки в житті часто виходить навпаки.

Воїнам, які тривалий час виконували бойові завдання в зоні проведення антитерористичної операції, необхідна адаптація, а інколи й заново пристосовуватися до мирного життя. Для когось цей період проходить швидко й безболісно, для інших — складно і навіть драматично. Відома приказка, що час лікує, у випадку з війною може не спрацювати.

Необхідно своєчасно звертатися до кваліфікованих лікарів-психологів. На жаль, у нашій державі суспільство не звикло звертатися

до таких лікарів, хоча в Україні є чимало спеціалізованих центрів, які безкоштовно надають психологічну допомогу.

Безперечно війна на Донбасі змінила психологію всіх українців. Ці події завдали не тільки сильну психологічну травму, а й у багатьох людей викликають почуття ненависті та агресії. Але поряд з тим, не варто забувати про те, що війна пробудила в українцях й інші якості – згуртованість та бажання допомагати. Люди почали проявляти милосердя, співчуття, допомагати військовим та переселенцям.

Більше того, ця страшна ситуація, яка відбувається у нашій країні, дала можливість чоловікам пробудити їхні кращі чоловічі якості і стати на захист країни. Це страшно і непоправно, що війна ще триває, але люди почали розуміти, що вони можуть бути захищені, що є кому їх захищати.

3. Висновки

Сьогодні Україну об'єднує не територія й не історія, а спільна для всіх регіонів травма. Цією травмою є втрата віри в те, що українська влада здатна забезпечити право людей на гідне життя у власній державі. Але поряд з тим зараз відбувається процес своєрідного психологічного від'єднання України від Росії. І це мають розуміти обидві сторони конфлікту, має розуміти світ і кожен громадянин нашої держави.

На даний час війна – це усесторонній виклик для країни: війна впливає на фінансово-економічне становище. Ветерани АТО – нова верства населення, яка потребує постійної пильної уваги. Найбільшої уваги вимагають молодь та, звичайно, діти, свідомість яких, на жаль, формується сьогодні під впливом постійної напруги та негативу.

Психологічні травми накопичуються і мають тенденцію до повторення. Травма передається від батьків до дітей – якщо травмовані батьки, то велика ймовірність, що будуть травмовані й діти. Якщо говорити про народ, то травма передається тут через покоління.

Тому на сьогодні одним з пріоритетних напрямків роботи соціальної сфери держави має бути патріотичне та духовне виховання підростаючого покоління. Але не примусове і показове, а таке, що дає можливість виокремити себе як особистість, як повноправного члена родини, колективу, суспільства. Потрібно «витягувати» людину зі стану постійної напруги, негативного інформаційного потоку, повертати до того, що вона частина сильної і щирої нації. Необхідно доносити, що така ситуація буде не завжди, що прийде

час і Україна буде змушена надолужувати все знов. Але без головної складової, людського потенціалу, це буде неможливо.

Так, перебування в зоні воєнних дій – дуже велике навантаження на психіку. Процес реабілітації тривалий – 6 – 9 років, але якщо люди вийдуть із цього стану, то стануть зовсім іншими, вони вже не зможуть витримувати того приниження і несправедливості, як раніше. І в цьому є наш шанс. Ми не можемо допустити, щоб люди зневірювалися, спивалися і помирали покинуті всіма. Всі разом маємо робити все можливе, аби спрацював сценарій відродження і оновлення нашого народу, сценарій кардинальної зміни української історії.

References:

1. Російсько-українська війна (з 2014) – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_\(%D0%B7_2014\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_(%D0%B7_2014))
2. Посттравматичний стресовий розлад – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BB%D0%B0%D0%B4
3. ШРАМИ НА ЇХ ДУШАХ: ПТСР та ветерани України – Режим доступу: <https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-09/Executive%20Summary%20for%20Scars%20on%20Their%20Souls%20UKR.pdf>
4. Чи всі ми матимемо ПТСР? – Режим доступу: <https://moz.gov.ua/uk/chi-vsi-mi-matimemo-ptsr>
5. «Діти з сивим волоссям». ПТСР під час війни та окупації – що це таке і як його подолати? – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryzovya-viyna-okupatsiya-mariupol-ptsr/32354297.html>

Transliteration of References:

1. Rosiisko-ukrainska viina (z 2014) – Rezhym dostupu: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_\(%D0%B7_2014\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_(%D0%B7_2014))
2. Posttravmatychnyi stresovyi rozlad – Rezhym dostupu: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BB%D0%B0%D0%B4

- D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BB%D0%B0%D0%B4
3. ShRAMY NA YikH DUShAKh: PTSR ta veterany Ukrainy – Rezhym dostupu: <https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-09/Executive%20Summary%20for%20Scars%20on%20Their%20Souls%20UKR.pdf>
 4. Chy vsi my matymemo PTSR? – Rezhym dostupu: <https://moz.gov.ua/uk/chi-vsi-mi-matimemo-ptsr>
 5. «Dity z syvym volossiam». PTSR pid chas viiny ta okupatsii – shcho tse take i yak yoho podolaty? – Rezhym dostupu: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-viyna-okupatsiya-mariupol-ptsr/32354297.html>

The Author

Natalia Ivanivna MELNYK
*Head of the Department of Health, Labor and
Social Protection of the Population,
Executive Committee
of the Omelnytskyi Village Council,
Poltava Region,
Kremenchuk District,
Omelnyk Village, Ukraine
E-mail: VOZPSZNOmelnikOTG@gmail.com*

Abstracts

НАТАЛЯ МЕЛЬНИК. Ризик втрати людського потенціалу як наслідок психологічного фактору війни. Сьогодні в умовах воєнних дій на території держави, суспільство переживає важкі часи, які мають значний негативний вплив на психіку та психологію людей.

Війна та її наслідки призвели до того, що більшість бійців, які повернулися із зони АТО, отримують діагноз посттравматичного стресового розладу.

Особливої уваги нині потребують діти, які, на жаль, є свідками воєнних дій на сході.

З метою збереження людського потенціалу, одним з основних напрямків роботи держави в соціальній сфері має стати підтримка сімей, дітей та молоді, їх патріотичне та духовне виховання.

Ключові слова: війна, психологічний фактор війни, людський потенціал, ризик втрати людського потенціалу, війна в Україні.

NATALIIA MELNYK. **Ryzyko utraty potencjału ludzkiego jako skutek psychologicznego czynnika wojny.** *W warunkach toczących się działań wojennych na terytorium państwa społeczeństwo przeżywa trudne chwile, które wywierają silny negatywny wpływ na psychikę i psychologię ludzi.*

Wojna i jej konsekwencje doprowadziły do tego, że u znacznej części żołnierzy powracających ze strefy ATO diagnozuje się zespół stresu pourazowego.

Szczególnej troski wymagają obecnie dzieci, które – niestety – stają się świadkami działań wojennych we wschodnich regionach kraju.

W celu zachowania potencjału ludzkiego, jednym z kluczowych kierunków działalności państwa w sferze socjalnej powinno być wsparcie rodziny, dzieci i młodzieży oraz ich wychowanie, obejmujące wartości patriotyczne i moralne.

Słowa kluczowe: wojna, psychologiczny czynnik wojny, potencjał ludzki, ryzyko utraty potencjału ludzkiego, wojna w Ukrainie.

* *Матеріал вперше представлено на I-й Міжнародній Міждисциплінарній Асамблеї “ІТСП: дорослі, діти та родини в ситуації війни” (8-10 грудня 2017 року, м. Київ, Україна), коли тривав 4-й рік війни, яку в 2014 році розпочала Росія проти України (Ред.)*